

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ

29-35-69, 628-37-04
21-07-57, 628-90-17

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00-503 W A R S Z A W A
TELEFAX: 29-40-89

BS/2/1/93

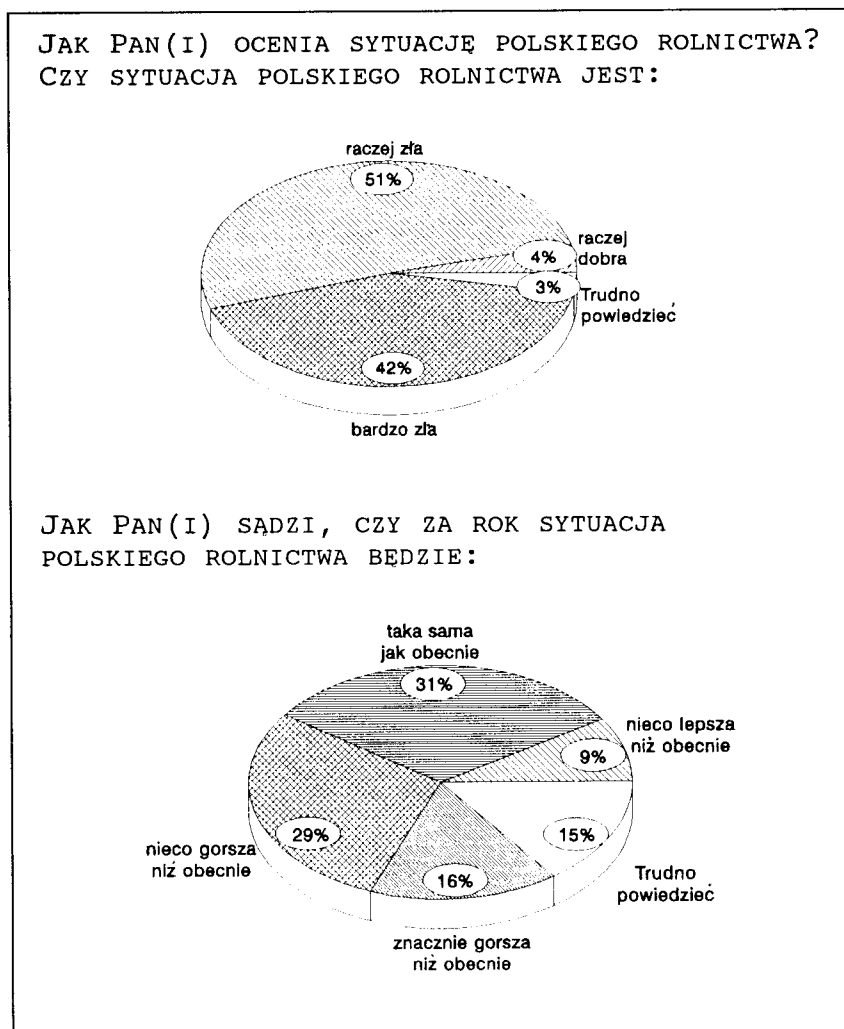
ROLNICY O SYTUACJI ROLNICTWA I WARUNKACH ŻYCIA NA WSI

Komunikat z badań

Warszawa, styczeń 1993 r.

ROLNICY O SYTUACJI ROLNICTWA I WARUNKACH ŻYCIA NA WSI

- ◆ Rolnicy bardzo krytycznie oceniają obecną sytuację polskiego rolnictwa i nie spodziewają się poprawy w najbliższym czasie.

- ◆ Główne trudności, jakie rolnicy napotykają w prowadzeniu gospodarstwa, to przede wszystkim wysokie ceny środków do produkcji rolnej, nieopłacalność produkcji, brak tanich kredytów oraz kłopoty ze zbytem. Trudności te są postrzegane jako wynik wprowadzenia gospodarki rynkowej.
- ◆ Pogląd, że w ciągu ostatnich czterech lat nastąpiło pogorszenie warunków życia na wsi wyraża 81% badanych rolników.

Przeobrażenia, jakie dokonują się w polskiej gospodarce, radykalnie zmieniły sytuację rolnictwa indywidualnego. W okresie PRL, mimo wielu trudności i ograniczeń, rolnictwo funkcjonowało w swoistej "niszy", mając zapewniony zbyt całej produkcji po ustalonych cenach, stosunkowo łatwy dostęp do taniego kredytu (częstokroć zresztą umarzanego) itp. Przede wszystkim zaś działało w warunkach rynku "zamkniętego" - nie było wystawione na konkurencję taniej żywności zagranicznej.

Po upadku PRL rolnicy niejednokrotnie dawali wyraz swemu niezadowoleniu z polityki rolnej kolejnych rządów. Otwarcie granic dla produktów rolnych z wysoko rozwiniętych krajów EWG oraz zmiana warunków kredytowania to główne powody protestów rolników w ostatnich latach.

Ocena warunków gospodarowania oraz strategie przystosowawcze, podejmowane przez rolników w nowej sytuacji ekonomicznej, były przedmiotem badania CBOS przeprowadzonego w ostatniej dekadzie listopada 1992 r. wśród rolników prowadzących własne gospodarstwa rolne¹. Zagadnieniom tym poświęcone będą odrębne komunikaty. W opracowaniu niniejszym zajmiemy się nastrojami wśród rolników i ich oceną sytuacji rolnictwa w Polsce.

---

¹ Badanie "Rolnicy '92" przeprowadzono w dniach 20-29 listopada 1992 r. na ogólnopolskiej kwotowo-losowej próbie gospodarstw rolnych (N=997).

Termin realizacji badania "Rolnicy '92" przypadł mniej więcej w połowie okresu dzielącego dwa kolejne sondaże nastrojów społecznych, przeprowadzane systematycznie przez CBOS na próbie ogólnopolskiej². Porównanie danych uzyskanych w tych sondażach z wynikami badania "Rolnicy '92" pokazuje, że pod koniec listopada nastroje wśród rolników były znacznie gorsze niż przeciętny poziom nastrojów, na jaki wskazują wyniki ogólnopolskiego sondażu realizowanego w listopadzie. Natomiast w porównaniu z danymi dotyczącymi ogółu społeczeństwa z połowy grudnia 1992 r., różnica jest niewielka. Odnotowane wówczas ogólne pogorszenie się nastrojów społecznych³ zniwelowało różnice dzielące pod tym względem rolników od reszty społeczeństwa (tab 1.).

Tabela 1. Rozkłady odpowiedzi na pytanie: "Czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju idzie w dobrym czy też w złym kierunku?"

w procentach

Oceny kierunku rozwoju sytuacji w kraju	Wskazania respondentów		
	ogół społeczeństwa	rolnicy	ogół społeczeństwa
	XI '92		XII '92
Dobry	25	12	19
Zły	51	72	65
Trudno powiedzieć	24	16	16

² Badanie "Aktualne problemy i wydarzenia" (29), 13-15 listopada 1992 r., ogólnopolska reprezentatywna próba losowa dorosłej ludności (N=1184).

Badanie "Aktualne problemy i wydarzenia" (30), 11-14 grudnia 1992 r., ogólnopolska reprezentatywna próba losowa dorosłej ludności (N=1188).

³ Zob. komunikat CBOS "Nastroje społeczne w grudniu '92".

To samo odnosi się do przewidywań przyszłości - rolnicy byli bardziej pesymistyczni niż ogół Polaków wypowiadających swoje opinie w listopadzie, natomiast nie odbiegali pesymizmem od stanu, jaki ujawnił sondaż grudniowy, przeprowadzony na próbie reprezentatywnej dla całego społeczeństwa (tab. 2.).

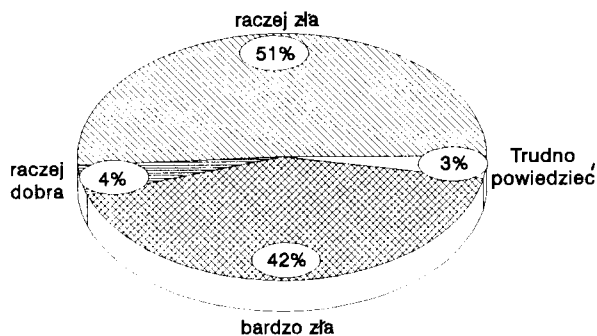
Tabela 2. Rozkłady odpowiedzi na pytanie: "Czy spodziewa się Pan(i), że sytuacja w Polsce w ciągu najbliższego roku, ogólnie rzecz biorąc, poprawi się, pogorszy czy też nie zmieni się?"
w procentach

Prognozy sytuacji w Polsce na najbliższy rok	Wskazania respondentów		
	ogół społeczeństwa	rolnicy	ogół społeczeństwa
	XI '92		XII '92
Poprawa	18	11	13
Bez zmian	36	32	29
Pogorszenie	35	48	50
Trudno powiedzieć	11	9	8

Ocena sytuacji rolnictwa

Można przypuszczać, że krytycyzm rolników w ocenach sytuacji kraju wynika z ich negatywnych opinii o sytuacji rolnictwa (rys. 1.).

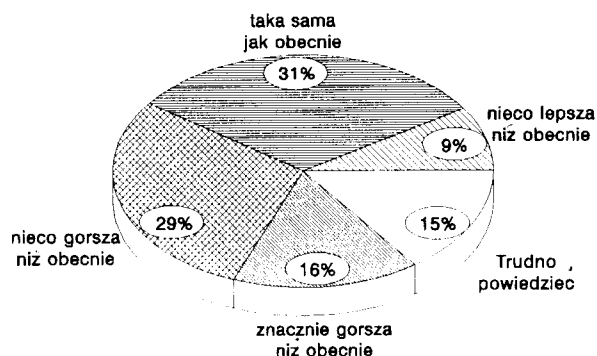
Rys. 1. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
JAK PAN(I) OCENIA SYTUACJĘ POLSKIEGO ROLNICTWA? CZY
SYTUACJA POLSKIEGO ROLNICTWA JEST:

Odpowiedź "bardzo dobra" - 0,1% wskazań.

Wśród rolników dominuje przekonanie, że sytuacja ta nie poprawi się w ciągu najbliższego roku (rys. 2).

Rys. 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
JAK PAN(I) SĄDZI, CZY ZA ROK SYTUACJA POLSKIEGO
ROLNICTWA BĘDZIE:

Odpowiedź "znacznie lepsza" - nie wystąpiła.

Zarówno ocena obecnej sytuacji rolnictwa, jak i przewidywania na najbliższy rok są bardzo zbliżone w całej badanej populacji. Nie różnicuje ich ani wielkość gospodarstwa, ani stopień jego utowarowienia mierzony deklarowanym udziałem produkcji na rynek w całości produkcji gospodarstwa. Słabo zaznaczają się także zróżnicowania regionalne. Jedynie rolnicy z województw bydgoskiego, poznańskiego, leszczyńskiego i kaliskiego oraz Ziem Zachodnich wyróżniają się większym optymizmem co do perspektyw na rok najbliższy⁴.

Krytyczne oceny sytuacji, w jakiej znajduje się obecnie polskie rolnictwo, wynikają - jak się wydaje - z postrzeganych przez rolników trudności w gospodarowaniu.

		CBOS
<i>Jakie główne problemy napotyka Pan(i), prowadząc gospodarstwo?"</i>		
<i>Wysokie ceny środków produkcji</i>		44%
<i>Nieopłacalność produkcji</i>		27%
<i>Brak tanich kredytów</i>		19%
<i>Kłopoty ze zbytem produktów rolnych</i>		19%
<i>Ogólna drożyzna, brak pieniędzy</i>		16%
<i>Niepewna sytuacja rolnictwa, niemożność zaplanowania produkcji; nie wiadomo na co się nastawić, co produkować</i>		8%
<i>Brak usług rolniczych, sprzętu</i>		6%
Było to pytanie otwarte - badani sami wymieniali trudności, jakie napotykają prowadząc gospodarstwo.		

⁴ Zob. tabele aneksowe.

Co więcej, trudności te związane są jednoznacznie z przemianami, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich czterech lat. Wskazują na to odpowiedzi na inne pytanie otwarte: "W porównaniu z sytuacją, jaka była cztery lata temu, wiele się w Polsce zmieniło. Pod jakim względem rolnikowi obecnie łatwiej jest prowadzić gospodarstwo, a pod jakim jest mu obecnie trudniej gospodarować?" Wymieniane przez respondentów przyczyny trudniejszego obecnie gospodarowania były niemal identyczne z przedstawionymi poprzednio problemami, jakie napotykają badani w prowadzeniu gospodarstwa. Problemy te są więc postrzegane jako wynik wprowadzenia gospodarki rynkowej.

Nie znaczy to, by rolnicy nie dostrzegali pozytywnych aspektów przemian ostatnich lat. Tylko 20% spośród nich odpowiadając na pytanie, pod jakim względem łatwiej jest prowadzić gospodarstwo, stwierdziło, że nie widzi obecnie żadnej poprawy. Natomiast blisko dwie trzecie (64%) wskazywało dostępność towarów na rynku, w tym także środków do produkcji rolnej, maszyn i urządzeń potrzebnych w gospodarstwie.

Ocena warunków życia na wsi

Obok spraw związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego w sondażu poruszono również kwestię ogólnych warunków życia na wsi.

W niemal jednomyślnej opinii rolników "złotym wiekiem" była dla nich dekada gierkowska - czasy, w których po zniesieniu dostaw obowiązkowych wspomniana na wstępie bezpieczna "nisza" dla rolnictwa była stosunkowo najwygodniejsza.

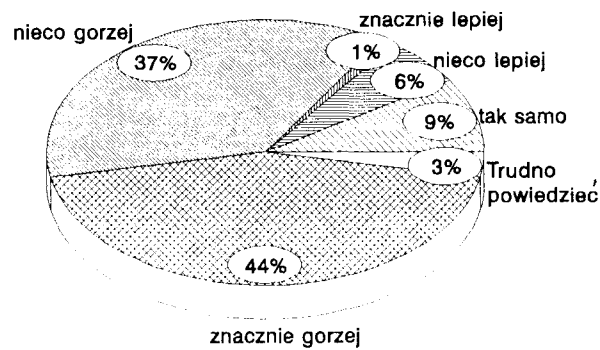

Jak Pan(i) sądzi, w jakim okresie rolnikom wiodło się najlepiej?

Za Gomułki	5%
Za Gierka	80%
W latach osiemdziesiątych	9%
Po roku 1990	1%
Trudno powiedzieć	5%

Wśród rolników dominuje opinia, że obecnie na wsi żyje się gorzej niż przed czterema laty (rys. 3).

Rys. 3. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
CZY W PORÓWNANIU Z SYTUACJĄ, JAKA BYŁA CZTERY LATA TEMU, OBECNIE NA WSI ŻYJE SIĘ:

Mimo że aż 81% badanych rolników dostrzega pogorszenie warunków życia na wsi, to jednak odsetek tych, którzy własne (swojej rodziny) warunki życia oceniają jako złe, jest o połowę mniejszy. Rolnicy, którzy bardzo negatywnie oceniają stan rolnictwa i gorzej niż ogół społeczeństwa postrzegają sytuację w kraju, w ocenie własnych warunków życiowych niewiele różnią się od ogółu (tab. 3).

Tabela 3. Rozkłady odpowiedzi na pytanie:
"Jak obecnie żyje się Panu(i) i Pana(i) rodzinie?"

w procentach

Oceny warunków życia	Wskazania respondentów		
	ogół społeczeństwa XI '92	rolnicy	ogół społeczeństwa XII '92
Dobre	11	5	11
Ani dobre, ani złe	52	57	48
Złe	36	38	30
Trudno powiedzieć	1	0	11

Prognozy rolników dotyczące własnych warunków życiowych na najbliższy rok także nie odbiegają od przewidywań ogółu społeczeństwa wyrażanych w grudniu, po wspomnianym już spadku nastrojów (tab. 4).

Tabela 4. Rozkłady odpowiedzi na pytanie:
"Jak Pan(i) sądzi, czy za rok Panu(i) i Pana(i)
rodzinie będzie się żyło lepiej niż obecnie, tak samo,
czy gorzej?"

w procentach

Prognozy własnych warunków życiowych	Wskazania respondentów		
	ogół społeczeństwa XI '92	rolnicy	ogół społeczeń- stwa XII '92
Polepszenie	15	10	9
Bez zmian	42	34	34
Pogorszenie	29	39	43
Trudno powiedzieć	14	17	14

Warto zwrócić uwagę, że w przewidywaniach najbliższej przyszłości rolnicy są nieco mniej pesymistyczni, gdy wypowiadają się na temat sytuacji własnej (swojej rodziny), niż gdy prognozują sytuację rolnictwa (por. rys. 2).

*

*

*

Można przypuszczać, że grudniowe załamanie się nastrojów społecznych nie objęło rolników, ponieważ nastroje w tej grupie już poprzednio były bardzo złe. Rolnicy, choć dostrzegają pewne korzyści związane z wprowadzeniem zasad gospodarki rynkowej, to jednak bardzo dotkliwie odczuwają warunki gospodarowania, jakie ona im stwarza. Krytycyzm rolników wobec przemian, jakie następują obecnie w Polsce, wynika więc zapewne z trudności związanych z dostosowaniem się do nowej sytuacji. Jak wskazują inne wyniki tego badania⁵, podejmują oni jednak działania dostosowawcze.

---

⁵ W przygotowaniu są następne komunikaty na ten temat.

A N E K S

Tabela 1. Jak Pan(i) ocenia sytuację polskiego rolnictwa? Czy jest ona:
(%)

	dobra	zła	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	4	93	3	992
Płeć				
Mężczyźni	4	94	3	737
Kobiety	5	92	4	253
Wiek				
do 24 lat	0	93	7	28
25-34	4	94	2	162
35-44	3	94	3	276
45-54	3	95	1	219
55-64	4	92	4	199
65 lat i więcej	7	89	5	107
Wykształcenie				
Podstawowe	5	91	4	501
Zasadnicze zawodowe	2	95	2	323
Średnie	1	97	1	145
Pomaturalne lub wyższe	9	91	0	23
Powierzchnia użytkowa gosp.				
Do 2,4 ha	3	94	4	310
2,5 do 5,4 ha	6	92	2	254
5,5 ha do 10,4 ha	4	92	4	253
10,5 ha i więcej	2	96	2	167
Główne źródło utrzymania rodziny				
Praca we własnym gosp.	4	93	2	617
Praca poza gospodarstwem	3	93	4	195
Źródła niezarobkowe	3	93	3	178
Grupa społ.-zaw. respondenta				
Rolnicy	4	93	3	817
Chłopi-robotnicy	2	96	2	171
Wielkość produkcji gospodarstwa na rynek				
Brak produkcji na rynek	3	93	3	211
Niska	5	91	4	239
Średnia	4	93	2	340
Wysoka	3	96	1	185
Region				
Północny	0	97	3	59
Zachodni	6	93	1	68
Środkowozachodni	5	94	2	124
Środkowy	2	96	2	163
Wschodni	6	92	2	208
Południowo-wschodni	3	92	5	253
Południowo-zachodni	5	91	3	117
Regiony według przewagi gospodarstw:				
tradycyjnych	5	93	2	443
nowoczesnych	6	92	2	66
podmiejskich	2	95	3	106
państwowych	4	93	3	147
prow. przez chłopów-robot.	2	93	4	230
Ocena własnych war. mater.				
Złe	3	94	3	383
Średnie	4	93	3	525
Dobre	6	90	4	82
Ocena rozw.syt.w rolnictwie				
Poprawa sytuacji	17	79	3	87
Brak zmiany	4	94	2	313
Pogorszenie sytuacji	2	97	2	449
Trudno powiedzieć	3	89	8	142
Ocena kier.rozw.syt.w kraju				
Dobry kierunek	8	88	4	115
Zły kierunek	2	96	2	712
Trudno powiedzieć	7	85	8	165

Tabela 2. Jak Pan(i) sędzi, czy za rok sytuacja polskiego rolnictwa będzie: (%)

	lepsz	bez zmian	gorsza	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	9	31	45	14	996
Płeć					
Mężczyźni	9	31	47	13	741
Kobiety	9	32	41	18	253
Wiek					
do 24 lat	4	39	43	14	28
25-34	7	32	43	18	162
35-44	8	34	47	12	278
45-54	9	32	48	11	220
55-64	12	28	44	17	200
65 lat i więcej	8	26	47	19	107
Wykształcenie					
Podstawowe	10	30	44	17	505
Zasadnicze zawodowe	8	35	45	12	323
Średnie	7	30	50	13	145
Pomaturalne lub wyższe	13	35	52	0	23
Powierzchnia użytkowa gosp.					
Do 2.4 ha	9	33	44	14	311
2.5 do 5.4 ha	9	32	44	14	255
5.5 ha do 10.4 ha	6	31	46	17	254
10.5 ha i więcej	11	30	49	10	168
Główne źródło utrzymania rodziny					
Praca we własnym gosp.	10	32	44	15	621
Praca poza gospodarstwem	5	33	49	13	195
Źródła niezarobkowe	10	29	46	15	178
Grupa społ.-zaw. respondenta					
Rolnicy	9	31	45	15	820
Chłopi-robotnicy	7	34	46	13	172
Wielkość produkcji gospodarstwa na rynek					
Brak produkcji na rynek	9	33	42	15	212
Niska	8	30	46	15	239
Średnia	9	30	47	14	341
Wysoka	9	33	47	12	187
Region					
Północny	10	29	47	14	59
Zachodni	18	44	29	9	68
Środkowozachodni	12	37	38	13	124
Środkowy	4	30	52	14	162
Wschodni	9	30	45	17	211
Południowo-wschodni	8	29	50	13	253
Południowo-zachodni	8	29	45	18	119
Regiony według przewagi gospodarstw:					
tradycyjnych	7	31	48	15	445
nowoczesnych	18	33	33	15	66
podmiejskich	4	37	49	10	106
państwowych	17	38	32	14	148
prow. przez chłopów-robot.	6	26	52	16	231
Ocena własnych war. mater.					
Złe	6	28	52	14	386
Średnie	10	33	43	14	526
Dobre	17	33	33	17	82
Ocena rozw.syt.w rolnictwie					
Poprawa sytuacji	100	0	0	0	87
Brak zmiany	0	100	0	0	313
Pogorszenie sytuacji	0	0	100	0	453
Trudno powiedzieć	0	0	0	100	143
Ocena kier.rozw.syt.w kraju					
Dobry kierunek	23	35	26	16	114
Zły kierunek	6	30	52	12	717
Trudno powiedzieć	12	34	32	23	165